

Review/Recension

KRISTINA ÖHMAN
**ETT TJEJLIGT
RUM**
**Tidningen Starlet
1966–1996**

Möklinta: Gidlunds förlag,
2023 (348 s.)

Sexistisk smörja, eller ett forum för frigörelse och gemenskap? Åsikterna går isär om tidningen *Starlet*, som kom att få en framskjuten position bland svenska tjejtidningar under 1900-talets andra hälft. Detta fenomen undersöker etnologen Kristina Öhman i sin avhandling *Ett tjejligt rum. Tidningen Starlet 1966–1996*, där hon blottlägger ett ymnigt och flerröstat material som påverkat svensk populärkultur under nära nog ett halvsekel, om än i dess skugglagda utmarker, som något trivialt och pinsamt – kort sagt, som något för tjejer.

I *Starlet* publicerades tecknade serier om kärlek och vänskap, horoskop, frågespalter och idolbilder, likväl som insändare och läsarnas egna noveller och teckningar. *Starlet* medskapades alltså i viss mån av sina läsare, vilket är centralt för avhandlingen. De är, i Alvin Tofflers ordalag, "prosumenter". Öhman vill därmed undersöka *Starlet* som ett rum för tjejer, dels genom det "tjejaktörskap" som framträder i läsarbreven och läsares minnesberättelser, dels genom de "föreställningar om tjejen och tjejläsaren" som kan utläsas genom *Starlet* och i intervjuer med tidigare redaktionsmedlemmar (23). I fokus står alltså tjejen som specifik genus- och ålderskonstruktion, liminalt positionerad mellan flickan och den vuxna kvinnan. Med kritiska åldersstudier i ryggen vill Öhman utmana samhällets syn på tjejen som en ofärdig nästan-kvinna, och i stället se till hennes identitet i egen rätt, med diverse tjejkulturella praktiker som både reproducerar och omförhandlar vuxenvärldens normer och förväntningar. Detta utövande av "tjejlighet" kallar Öhman att "tjeja sig" i två av avhandlingens välfunna neologismer.

Forskningsmässigt inskriver sig Öhman i fälten flickforskning och *cultural studies* i Birminghamskolans anda, med stöd i feministiska kulturteoretiker som Angela McRobbie och Jenny Garber. Centrala begrepp hämtas även från Beverly Skeggs forskning om respektabel femininitet, Sara Ahmeds affektteoretiska modell – då främst gällande lycka – och Joke Hermes taxonomi över damtidningens olika former av kunskapsförmedling, som består av alltifrån praktisk till känslomässig och gemenskapande (vad Öhman kallar kumulativ) kunskap. Därtill bygger avhandlingen vidare på den forskning som bedrivits om romanceläsare och damtidningsläsare av bland andra Janice Radway och Lisbeth Larsson. Om *Starlet* saknas det tidigare forskning, vilket troligen beror på att tidningen – med sitt rykte av unken sexism – förmodats vara analytiskt ointressant. Öhmans avhandling visar att så är långt ifrån fallet.

Undersökningen består av fem digra empiriska kapitel om *Starlet* som tidning, som gemenskap, och som en plattform för tjejtande, utforskande och framtidsfantasier. I praktiken blöder perspektiven ofta in i varandra. Materialet som studeras är omfattande: vid sidan av tidningarna undersöks också minnesberättelser (eller "self reports") av fyrtio tidigare läsare samt intervjuer med nio tidigare medarbetare. Öhman nämner inledningsvis att tidningsforskning vanligtvis blir antingen en "samtidsreflektion eller ett retrospektiv" (38), men att hon själv har valt ett "hybridperspektiv" med både ett samtida och ett närhistoriskt material (40). Detta är ambitiöst, och möjliggör intressanta jämförelser. Däremot tycks avhandlingen mer intresserad av vad *Starlet* var än vad *Starlet* har blivit. Jag kommer att gå igenom dessa materialkategorier och diskutera vad jag ser som vissa gemensamma problem, vilket till syvende och sist handlar om urval, representativitet samt en potentiell diskrepans mellan material och forskningsobjekt – alltså vad materialet förväntas ge kunskap om.

Det tryckta materialet består av 150 tidningar från Öhmans omfattande privata arkiv av närmare tusen exemplar. De är fördelade över hela utgivningsperioden, där tonvikten faller på de inflytelserika 1970- och 1980-talen. Det förklaras dock inte exakt vilka kriterier som ligger till grund för urvalet, och av materialförteckningen framgår det att vissa årgångar blivit ojämnt representerade (exempelvis tre nummer från 1971, men åtta från 1979). Här hade Öhmans ibland svepande påståenden styrkts av ett klagande av urvalets representativitet (eller eventuella brist därpå). Hon menar exempelvis att *Starlet*-insändarna inte bara tar upp smink och killar utan också "abortfrågan, hemmafruns arbetssituation, månlandningen och

dess finansiering, rasistiska strukturer i samhället och andra politiskt präglade frågor" (109). Men utan uppgifter om frekvens säger det inte mycket. Diskuterades abortfrågan regelbundet i tidningen, eller bara ett par gånger under dess trettioåriga utgivningsperiod? Att Öhman valt att studera sina begagnade exemplar erbjuder dock ett mervärde, eftersom det tillåter en föremålsanalys av spåren av läspraktiker som finns kvar (som överstrykningar, urklipp, färgläggningar och så vidare).

Det är lovvärt att Öhman ägnar lika noggrann uppmärksamhet åt läsartexterna som åt de professionellt skrivna texterna. När det gäller de senare förekommer dock ibland en glidning mellan den läsare som görs synlig i texten (tidningens konstruerade tjej) och den *faktiska* läsaren (som kan ha och ge uttryck för en tjejlighet). Detta anas redan i syftesformuleringen, där Öhman beskriver *Starlet* som "ett fönster i pocketformat till i [sic] hur somliga tjejer talade, talade om och blev talade till" (17). Visst visar *Starlet* hur tjejer tilltalades, men det fönstermetaforen misslyckas med att förmedla är hur det tjejliga talet också filtrerades genom tidningsmediet. Exempelvis påstår Öhman att brevvänsannonserna är "en god källa till vem den faktiska läsaren var" utifrån angivna uppgifter om kön, ålder och så vidare (74). Om något ger det en indikation om vilka läsare som skrev brevvänsannonser, och vilka annonser som publicerades. Redaktionen promptade läsarbrev (för att använda fjolårets nyord), skapade paratexter, temata och struktur, och gjorde ett urval av de hundratals dagliga texter som skickades in. De fabricerade även stundtals insändare och krönikor (58, 348). Läsartexterna visar därför framför allt *Starlets* idé om läsaren – en idé som kanske kan sammanfattas med att *Starlet* är till för alla. Följaktligen är tjejen som framträder polyfon, har skiftande ålder, intressen och åsikter, är relaterbart klumpig men också beundransvärt kavat, jordnära men modeintresserad, feministisk men kärlekstörstande, och kan kritisera killar, vuxna, och till och med *Starlet* när så krävs. Detta säger jag inte för att undergräva det aktörskap som ungdomar erbjöds genom möjligheten att publicera sig i en rikstäckande tidning. Det jag saknar är en mer kritisk diskussion av mediets förvrängningar av och inverkan på läsarbrev.

De redaktionella informanterna består av nio tidigare medarbetare. De får ett förvånansvärt stort utrymme i analyserna, med tanke på att *Starlet* i någon mån redan talar för dem – vi kan se resultatet av deras val (kringskurna, som redaktionella val alltid är, av produktionsvillkor och samhällsnormer). Att de därtill ges auktoritet i frågan om vad *Starlet* betydde för läsarna beror troligtvis på att Öhman förstår redaktionen som ett slags perifer del av

denna gemenskap: "De var också tjejer (eller kvinnor), och ville ingå i dialogen som uppstod på sidorna" (62). Men utifrån avhandlingens maktkritiska ramverk är det svårt att se hur en professionell tidningsredaktion kan tala utifrån en tjejposition. Dess förtroliga image till trots var *Starlet* förlagets storsäljare med cirka 50 000 försäljningar varje vecka, och så populär att en egen konkurrenttidning skapades "för att föregå eventuell konkurrens från andra förlag" (66).

Det för oss över till den sista materialkategorin – de tidigare läsarna. I inledningen skriver Öhman in sig själv i denna grupp, med egna minnen av *Starlet*:

I *Starlets* serier och insändarmaterial handlade det om vad vi gjorde, tyckte, fantiserade om och upplevde, här förekom vi inte bara i förhållande till killar. Vi kom också till tals i *Starlet* [...]. I insändare, läsarnoveller och frågespalter fick läsare löpande ta del av andra tjejers skapande och funderingar. (15)

Minnen av *Starlet* är givetvis intressanta att studera, men ger det tillgång till den "tjejspecifika erfarenhet" som Öhman är ute efter? (19) Genom att ha blivit vuxna har samtliga informanter utträtt ur tjejgemenskapen. De har ofrånkomligen hamnat i en position där de kan korrigera, bedöma och tillrättalägga sitt förflutna.

Saken kompliceras av att de har sällats fram genom Öhmans populära (och, måste sägas, hysteriskt roliga!) Instagramkonto. Hon beskriver det modest som en plats "där jag lägger upp rutor från gamla *Starlet*-serier" (45). Detta är dock långt ifrån behållningen med *tidningenstarlet*, vars tjuvning snarare ligger i Öhmans sylvassa, ironiska bildtexter till varje ruta. Denna distansskapande inramning påverkar naturligtvis hur informanternas minnen tar form: "När jag ser en del av 'stripparna' idag på Insta så kan jag bli lite förfärad över både ton och beteende men då var det normalitet tyvärr" (239). Att minnesberättelserna sannolikt har färgats av Instagramkontots dekonstruktion av *Starlet* problematiseras dock inte i avhandlingen. Snarare påstås det ha återuppväckt underliggande, autentiska minnen: "Flera informanter påtalar hur bilderna på mitt Instagramkonto aktiverar minnena på nytt" (112). Genom att samlas in kollektivt över Slack tycks därtill olika minnesberättelser ha smittat av sig på varandra: "Jag känner igen mig i det andra skriver här" (114). Här saknas en fördjupad diskussion av metodens risker och begränsningar, inte minst det som inom kognitionsforskning kallas "tillgänglighetsheuristik" (*availability heuristic*), där det mest lättåtkomliga sättet att minnas upplevs som sant.

Att de tidigare läsarna, likväl som redaktörerna, ofta får tala för tjejen skaver också mot avhandlingens maktkritiska teoriapparat, som utgår ifrån tjejen intersektionella underordning utifrån kön och ålder (21). I ljuset av materialets spänst tycks faktiskt tjejbegreppet något stelbent, som när Öhman menar att *Starlet* konstruerar läsaren som "ett barn för vissa, men nästan vuxen för andra" (78), där "en del gillar hamstrar och klistermärken, medan andra funderar på körkort och sex", och redaktionen "försöker nå ut till båda läsare med samma tidning" (79). Öhman skiljer här på en tveenttjej och en tonåringstjej. Men i stället för att se *Starlets* splittrade ålderstilltal som ett tilltal till två olika läsare kanske tjejpositionen alltid inbegriper både klistermärken och körkort, eftersom tjejligen praktiker skapar en flytande och obestämbart position som sätter vuxenvärldens åldersnormer ur spel? Detta skulle tillåta en diskussion om hur tjejegemenskapen kan överskrida både kön och ålder (som den ibland tycks göra).

Nog om avhandlingens ramverk. Hur kan man då "tjeja sig" enligt *Starlet*? Ett sätt är att, som Skeggs uttrycker det, vara respektabel: "Att tjeja sig rätt är att framför allt vara hel och ren, glad och pigg" (186). Ett annat sätt att tjeja sig är genom heminredning, DIY-projekt och sconesrecept, vilket intuitivt kan tyckas lika prätigt och medelklasskonserverativt. Men här visar Öhman att dessa praktiker inte enbart syftar till att tjejen ska lära sig omsorgsarbete, utan även självständigt kunna tillgodose sina egna "intressen, behov och begär" (201).

Bland de mest överraskande fynden är *Starlet*-seriernas stundvisa genrebrott. Öhman argumenterar övertygande för att serierna ibland avviker från det heterosexuella livsmanuset genom att lyfta fram tjejen vänskap eller singelskap som lika lyckliga slut. Detta relateras på ett träffsäkert sätt till andra vågens feminism, och till hur läsarbrevens kritik kan ha föranlett en större variation. Skarpsynt är också diskussionen om seriernas vithetsnorm och hur den tar sig uttryck i tryckets färgbegränsningar, där rasifierade personer tecknas med svartvitt raster eller stereotypa ansiktsdrag medan vita blir bokstavligen vita. Detta kunde dock gärna ha kompletterats med en diskussion om hur redaktionen återkommande konstruerar tjejen utifrån nationell identitet, som då de spanska serietecknarna får hela skulden för seriernas snäva skönhetsideal eftersom de vägrar rita "vanliga unga svenska flickor" (66, 135).

Att tjeja sig är även att göra bort sig, vilket framkommer i inslaget "Då gjorde jag bort mej!" där läsare berättar om genanta klavertramp i vardagen. Här ställer jag mig mer tveksam till Öhmans tolkning. En av informanterna, tidigare chefredaktör, berättar att syftet med

inslaget var att avdramatisera misstag (170). Detta är också Öhmans slutsats: "Lärdomarna som framträdde var att göra någonting pinsamt inte är hela världen, och att tjejer inte alltid behöver bry sig så mycket om vad killar och vuxna tänker om dem" (172). Men bekännelseakten fyller inte bara en frigörande utan också en disciplinerande funktion. Skamkänslan präglar överhuvudtaget *Starlet*-läsningen, inte minst i de minnesberättelser som Öhman tagit del av, där skammen förstås som starkt knuten till tjejpositionen och praktiker (130). I tidningsinslaget ges därutöver konkreta exempel på vad som är pinsamt så att läsaren kan socialiseras in i den kvinnliga, självdisciplinerade utifrån-blicken på sig själv, ständigt redo att skämmas över minsta lilla – också över vad som egentligen är andras misstag, som när en kille medvetet blockerar badhusets rutschkana så att bekännaren krockar in i honom (171). I inslagets paratext finns en illustration av den tjej som gjort bort sig, vars skam tycks erotiskt betingad, med vippig hästsvans, rodnande kinder och stora, uppspärade ögon. Dessa fysiska tecken på skammen återspeglas även i bekännelserna, där läsarna beskriver hur de själva såg ut i skammens stund, med emfas på sina röda (snarare än hettande) ansikten. Här kunde Öhman med fördel ha använt Ahmeds affektteori till att också diskutera den gemenskapande tjejskammen.

Något avhandlingen dock betonar, och med all rätt, är den samhörighet som odlas av dessa bekännelser. Öhman menar att *Starlet* befinner sig i ett gränsland mellan publikt och privat – som offentlig tidning med tiotusentals prenumeranter, men också som ett tryggt rum för att läsa och skriva om den föränderliga tonårskroppen, förälskelser och pinsamheter, och att hitta brevvänner över hela landet. I synnerhet läsartexterna tycks behandla de svårigheter som medföljer tjejpositionen, som sträcker sig från att råka snubbla framför skolans snyggaste kille till betydligt tyngre saker, som mobbning, ätstörningar och sexuella övergrepp. Den omsorg om andra tjejer som uppvisas i både insändarna och de redaktionella svaren är så hjärtevärmade att man frågar sig om det spelar någon roll ifall serierna nu vore sexistisk smörja – för helt uppenbart fylldes *Starlet* med långt mer än så, även om det är primärt dem som tidningen tycks vara hågkommen för.

Avslutningsvis vill jag betona vilken viktig forskargärning detta är för svensk kulturhistoria. *Ett tjejligt rum* utgör underhållande läsning med många tankeväckande resonemang, även om jag inte alltid håller med om hur materialet tolkas. I ljuset av dess unikt långa utgivningsperiod och mångsidiga innehåll framstår

valet att forska om *Starlet* som mycket välmotiverat. Att ingen gjort det tidigare framstår faktiskt – efter att ha läst avhandlingen – som en häpnadsväckande blunder. Där gjorde vi bort oss! Att Kristina Öhman nu har inlett studiet av *Starlet* kan vi bara tacka för.

Camilla Wallin Lämsä
Doktorand i litteraturvetenskap
Linköpings universitet